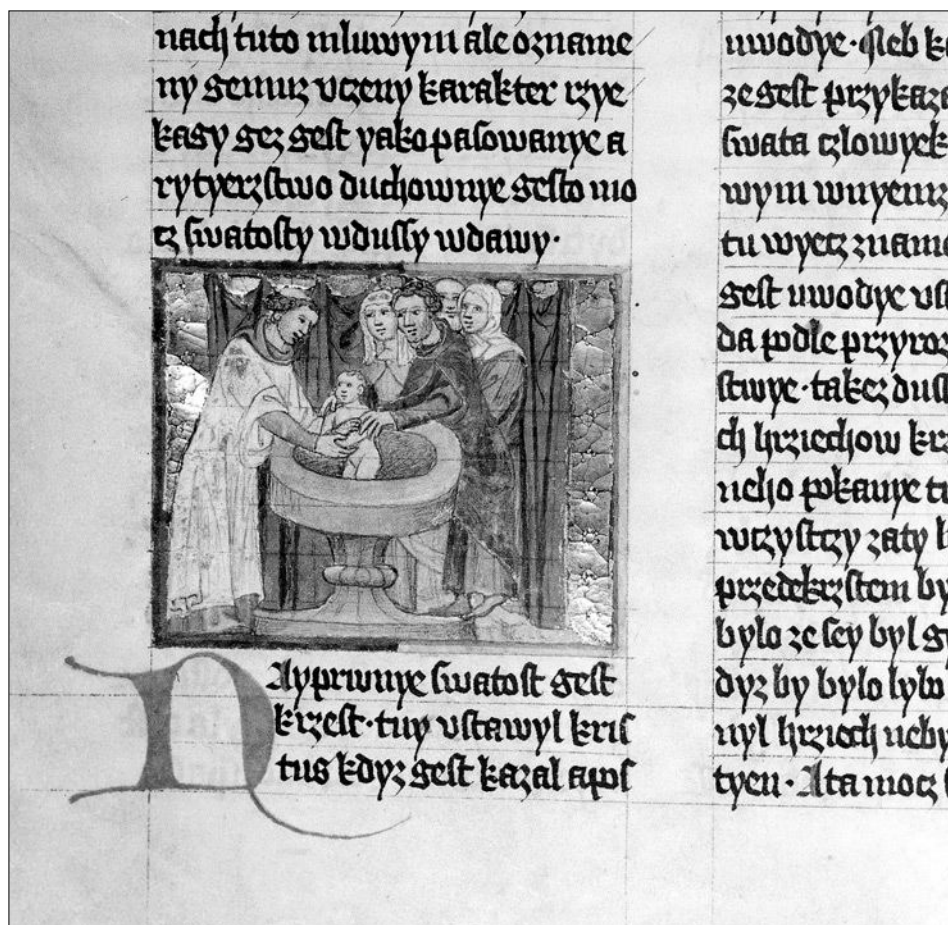

SCHODIŠTNÍ CYKLY NA KARLŠTEJNĚ - LEGENDA SV. LUDMILY

ZUZANA VŠETEČKOVÁ

Povaha svatoludmilského cyklu na Karlštejně, který se odvíjí v devíti výjevech na vnitřní straně schodiště směrem dolů, má podobu nejen legendárního vyprávění o kněžně – světici, ale zároveň zahrnuje i historickou událost pokřtění českého panovníka Bořivoje, představitele přemyslovské dynastie moravským arcibiskupem Metodějem. Téměř ceremoniální scény ukazují na události v českém státě v 9. století, tak jak si je představovala rodově spřízněná vládnoucí lucemburská dynastie v čele s Karlem IV. ve 14. století. Jeho vědomé navázání na přemyslovské předky, jejich první křesťanské vladaře a patrony českého království dokládají pro něj psané kroniky i legendy.¹⁾

Malby na schodišti hradu Karlštejna analyzoval již Josef Neuwirth v roce 1896, v roce 1961 Vlasta Dvořáková věnovala schodištním cyklům monografické zpracování, nově se světici zabývala spíše z hlediska středověké archeologie Nadě Profantová v roce 1996 a Hana Hlaváčková ve zpracování nástěnných maleb hradu Karlštejna v roce 1999.²⁾ Jmenování badatelé uvedli jako obrazové analogie ludmilský cyklus ve Velislavově bibli a v Liber depictus, které zajiště byly jedněmi z mála dochovaných legendárních ilustrací, nicméně zřejmě přímou předlohou karlštejnského cyklu nebyly. Nově můžeme upozornit na iluminace v dosud neznámé latinsky psané Dalimilově kronice, která vznikla pravděpodobně na objednávku Karla IV. snad v severní Itálii. Na celostranné iluminaci jsou zachyceny čtyři scény ze života sv. Ludmily, které zobrazují zprava sv. Ludmilu vychovávající malého

Obr. 1: Tomáš Štítný ze Štítného, Knížky šestery, Praha NK, XVII A 6, fol. 114v, Svátost křtu, 1376 (foto P. Paul).

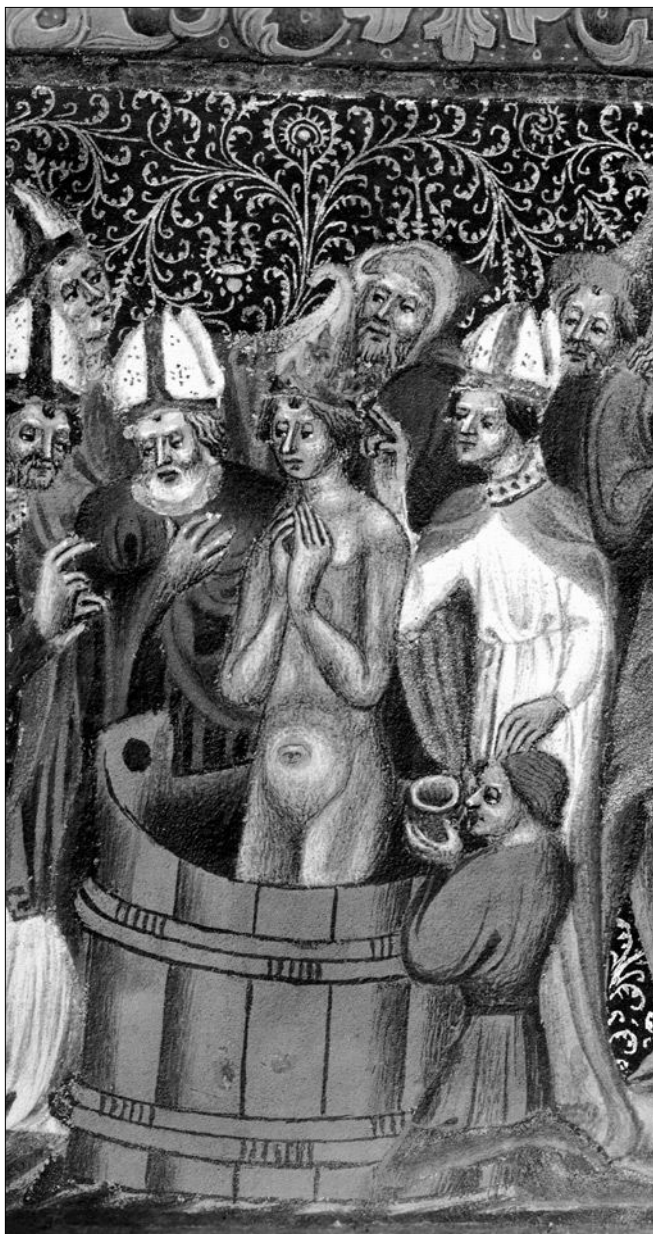
sv. Václava, Drahomíru, předávající peníze Tunovi a Gomoni, Poslední přijímání sv. Ludmily, Tunu a Gomona u dveří komnaty sv. Ludmily a Uškrcení světice závojem před lůžkem (obr. 17). Nově objevený italský rukopis mohl obsahovat více scén, není přímou předlohou schodištním cyklům, ale z uvedených příkladů se shodují scény Ludmily s malým Václavem a Poslední přijímání, trochu odlišně je řešeno Umučení světice, nicméně škrcení je provedeno závojem. Italský rukopis po stránce slohové v řadě motivů dokládá, že podobné iluminace mohly být inspirací malířům schodištních cyklů, především v pojetí architektury.³⁾

1) V. Chaloupecký, Svatováclavský sborník II/2, Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svatě Ludmile. Praha 1939. Středověké legendy o českých světcích (J. Kolár ed.). Praha 1998; Viz cit. literatura k legendám o sv. Václavu a sv. Ludmile. N. Profantová, Kněžna Ludmila. Praha 1996; G. Muschioli, Zur Typologie weiblicher Heiliger vom frühen Mittelalter bis zur „Legenda maior“, in: E. Grunewald – N. Gussone, Das Bild der Heiligen Hedwig im Mittelalter und Neuzeit. München 1996, s. 39–52. Kroniky doby Karlovy M. Bláhová (ed.). Praha 1987 (František Pražský, Beneš Krabice z Weitmile, Giovanni Marignola); Legenda o sv. Václavovi, in: Karel IV. Literární dílo. Vyšehrad 2000, s. 125 až 132.

2) J. Neuwirth, Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen. Prag 1896; V. Dvořáková, Karlštejnské scho-

dištní cykly. K otázce jejich vzniku a slohového zařazení. Umění IX., 1961, s. 109–169; N. Profantová, o. c. v pozn. 1; Táž, Přemyslovský Český stát, in: M. Bláhová – J. Frolík – N. Profantová, Velké dějiny zemí Koruny české I. Litomyšl – Praha 1999, s. 263–281. H. Hlaváčková, Karlštejn, in: Z. Všecká, Středověké nástěnné malby ve středních Čechách, Průzkumy památek 1999 – Příloha, s. 39–63.

3) A. Matějček, Velislavova bible a její místo ve vývoji knižní ilustrace gotické. Praha 1926; K. Stejskal, Velislav Bible Picta. Praha 1970; A. Matějček – J. Šámal – B. Ryba, Legendy o českých patronkách v obrázkové knize ze XIV. Století. Praha 1940, s. 97–101; G. Schmidt, Krumauer Bildercodex. Österreichische Nationalbibliothek Codex 370. Graz 1967, s. 62–72; V. Ježek – Z. Uhlíř, Dalimilova kronika. Pařížský zlo-

Obr. 2: Willehalm, Wien, ÖNB, cod. s. n. 2643, fol., Křest panovnicka, 80. léta 14. století (foto NPÚ ÚP).

Obr. 3: Praha, katedrála sv. Víta, kaple Jana Očka z Vlašimi, Křest sv. Otilie – detail, Mistr Osvald (?), konec 60. let 14. století (foto V. Bohdan).

Úvodní Hostinu na Velehradě vyložil Josef Cibulka jako velmi živou, neboť Bořivoj ještě v mládí v zájmu vlastním a v zájmu svého lidu navštívil „svého vévodu či krále“ moravského Svatopluka [I].⁴⁾ Byl vlídně přijat a s družinou pozván k společnému jídlu (convivium), ale nebylo mu dovoleno, aby usedl s křesťany u stolu, nýbrž mu bylo přikázáno, aby se před stolem po pohanském způsobu (ritu paganorum) posadil k jídlu na podlaze. Arcibiskup Metoděj litoval Bořivoje trpícího takové příkoří. Prý mu řekl: „Proč se nestydíš být vyloučen ze sedadel knížecích, když sám jsi vévodou, nýbrž pro ohavnou modloslužbu spíše si žádáš na zemi lehat s pasáky vepřů?“ Bořivoj se ho na to otázel, jaké výhody mu přinese křest? Metoděj mu slíbil, že se sta-

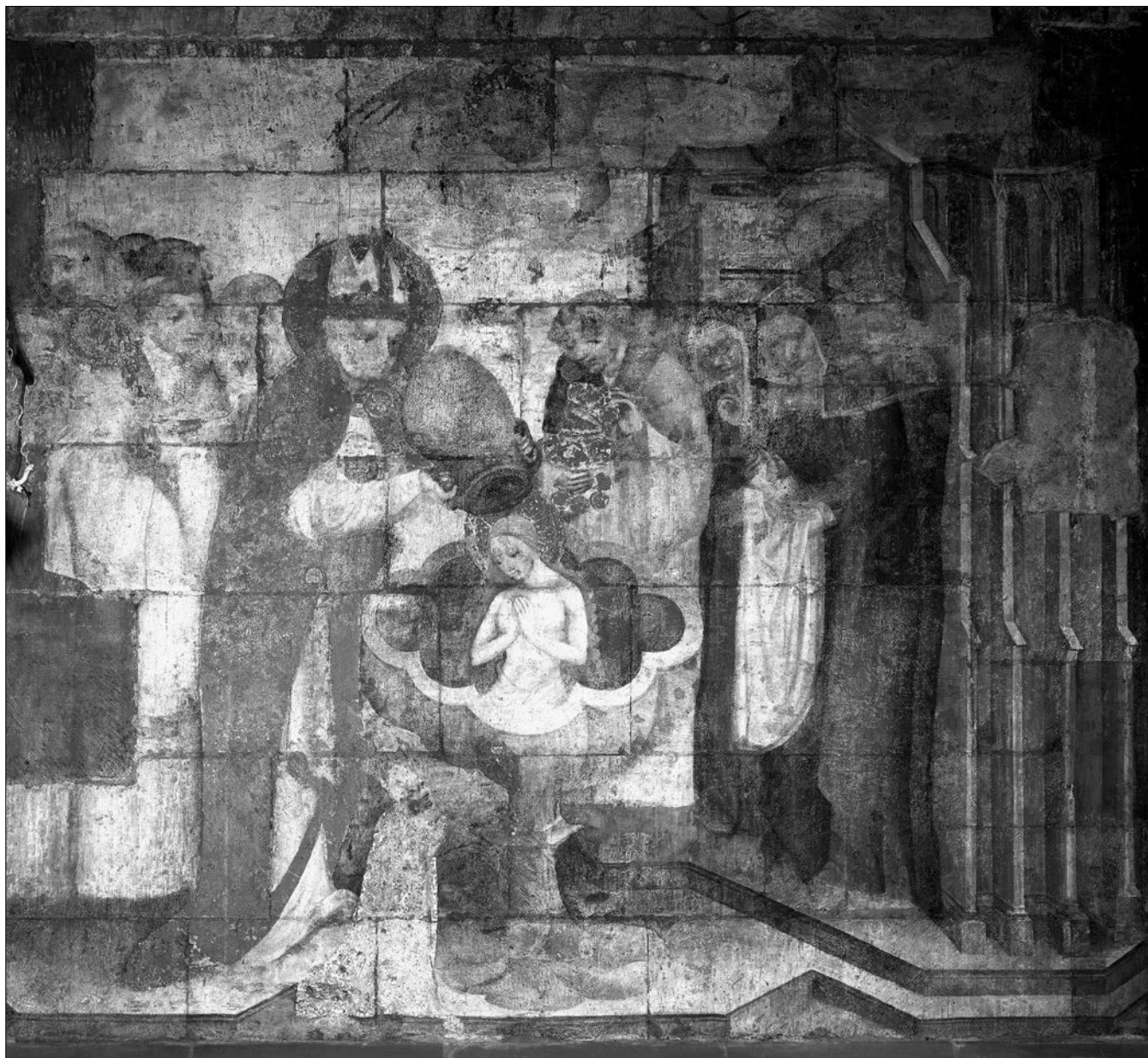
ne pánem pánů svých, že všichni nepřátelé budou podrobeni panství a že jeho potomstvo denně se rozmnoží, zřekne-li se model a přebývajících v ní démonů. „Je-li tomu tak, proč otálet se křtem?“ tázel se Bořivoj. Metoděj odvětil, že netřeba odkladu, věří-li zcela srdce v Boha Otce všemohoucího, jeho jednorozeného syna Ježíše Krista a v Ducha utěšitele ne tolik z důvodů světského prospěchu, nýbrž aby získal spásu duše své ve věčné blaženosti a ve společnosti svatých. Je zřejmé, že Josef Cibulka vycházel z Kristiánovy legendy, jejíž text znal i kronikář císaře Karla IV. Giovanni Marignola.⁵⁾

Scéna zachycuje arcibiskupa Metoděje v okamžiku, kdy se naklání k Bořivojovi sedícímu na zemi. Vedle sv. Metoděje vlevo sedí pravděpodobně král Svatopluk, jehož hlavu zdobí gotická koruna s liliemi. Bořivoje doprovázeli dva ry-

mek latinského překladu. Praha NK sign. XII. E. 17. Praha 2005 (Facsimile). A. Ježková – Z. Uhlíř, Příběhy z Dalimila. Pařížský zlomek latinského překladu. Praha 2006.

4) J. Cibulka, Vypravování legendy Kristiánovy o pokřtění Bořivoje, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa. Praha 1965, s. 65–72.

5) Kroniky doby Karla IV., Kronika Giovanni Marignoly, o. c. v pozn. 1, s. 463–464.

Obr. 4: Praha, katedrála sv. Víta, kaple Jana Očka z Vlašimi, Křest sv. Otilie, Mistr Osvald (?), konec 60. let 14. století (foto V. Bohdan).

tíři v dobové zbroji, z nichž první působí monumentálně, druhý zaujme ultramarínovou modří svého šatu.

Hostina na Velehradě je doložena legendou i vyprávěním kronikáře, je chápána ve smyslu dvorního ceremoniálu, kdy k hostině ke společnému stolu jsou pozváni jen křesťané. Bořivoj povzbuzen sv. Metodějem si žádal křest. Moravský arcibiskup ráno českého knížete a jeho třicetičlennou družinu poučil o víře (cathezizans), po té, co se podrobili obvyklým předkřestním postům (peractis ieiuniorum ex more sollempniis), všechny pokřtil [II].

Scéna Křtu Bořivoje arcibiskupem Metodějem v dobové křtitelnici není nepodobná Křtu prvního normandského vévody Rolla a Křtu prvního křesťanského krále Clovise na iluminacích ve Velké francouzské kronice krále Karla V., v českém umění například na iluminaci v Klementinském sborníku Tomáše ze Štítného (obr. 1).⁶⁾ Dobový křest zobrazuje

i reliéfní scéna s křtem sv. Pavla na známém reliéfu na tzv. Singertor sv. Štěpána ve Vidni.⁷⁾ Na karlštejské scéně vlevo v bílý ornát a mitru oděný sv. Metoděj spolu s dalším duchovním křtí českého panovníka. Za moravským biskupem stojí zřejmě velmožové, skupině vpravo dominuje klerik, lehce se obracející vpravo, který připomíná jáhna na svatovítském Křtu sv. Otilie (obr. 4).⁸⁾ Po slohové stránce zaujme dvojice mužů vpravo v popředí, kdy první z nich, zahalený do modrého pláště se sklání v předklonu. Modrý plášť měkkým nasazením světel modeluje zejména jeho hlavu a pohyb rukou. Zcela vpravo muž se špičatou čapkou

še ze Štítného. Praha, NK XVIII A6, in: České umění gotické 1350–1420. Praha 1970, s. 275.

7) G. Schmidt, Die Wiener „Herzogswerkstatt“ und die Kunst Nordwesteuropas, in: Gotische Bildwerke und ihre Meister. Wien 1992, s. 142–174.

8) J. Vítovský, Nástěnné malby ze XIV. století v Pražské katedrále. Umění XXIV, 1976, s. 473–502; Z. Vsetečková, Monumentální středověká malba, in: Katedrála sv. Víta v Praze (A. Merhautová ed.), Praha 1994, s. 96–132.

6) A. Hedeman, Restructuring the Narrative: The Function of ceremonial in Charles V. Grandes Chronique de France. Studies in History of Art. V. 16, 1985, s. 171–181; J. Krása, Klementinský sborník Tomá-

Obr. 5: *Legenda sv. Hedviky*, Malibu, J. Paul Getty Museum, 83. MN 126, MS Ludwig XI, *Rodina sv. Hedviky*, 1353 (repro: J. Krása, *Legenda sv. Hedviky*).

Obr. 6: *Legenda sv. Hedviky*, Bratislav, UK, IV F 192, *Rodina sv. Hedviky*, 1451 (foto J. Hampl).

přihlíží křtu, drží pravděpodobně v obou rukách střevice, snad ve smyslu pokory před aktem křtu, typologicky bychom mohli uvažovat, že předobrazem se stal asi Mojžíš, který si před posvátnou horou v úctě k Hospodinu zouvá střevice.

Nepříliš náročná architektura velkomoravského chrámu je umístěna na pravoúhlém soklu, na kterém se scéna odehrává, ta v podstatě respektuje směr kvadratického schodiště. Křest Bořivoje jej zachycuje ve frontálním postoji, jeho tvář je silně porušená. Zaujmu jeho sepnaté ruce a bílá rouška, zakrývající jeho pas a pokrčenou pravou nohu. Se zmíněnou scénou Křtu sv. Otilie ve Vlašimské kapli v Pražské katedrále vedle podobných pravoúhlých soklů přímou citaci dokládá na Karlštejně celková kompozice Křtu, zmíněná postava duchovního s tonsurou, obracejícího se vpravo podobná jáhnu, který v nádobě, zdobené pastiglii, přináší hostii pro světici.⁹⁾ Snad jen překvapí, že arcibiskup sv. Metoděj na Karlštejně nemá v okamžiku Křtu Bořivoje svatozář. Podobně i u následujícího výjevu Křtu sv. Ludmily moravský světec nemá svatozář. Ve Vlašimské kapli však hlavu biskupa sv. Erharda svatozář obklopuje. Otázkou je, zda záměrně byla částečně potlačena svatost sv. Metoděje, jaké vlastně bylo postavení slovanského patrona, který zcela jistě byl považován za toho, který přinesl

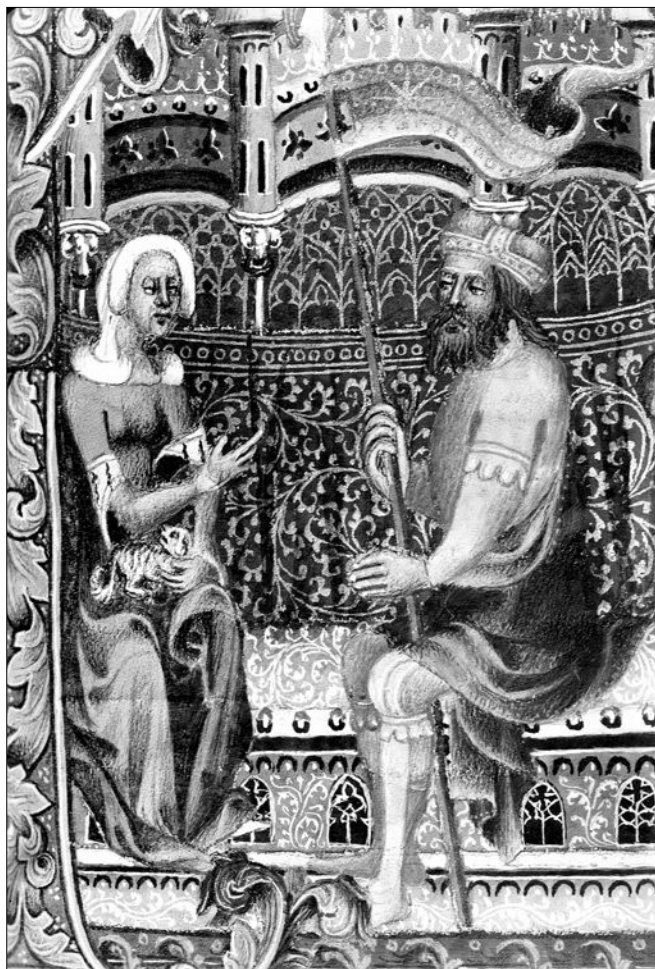
spolu se sv. Cyrilem křesťanství v podobě slovanské liturgie na Moravu a nakolik malby byly pozměněny pozdějšími přemalbami.¹⁰⁾ Často se upozorňuje na absenci jejich svátku v kalendářích českých rukopisů. Jednoznačně úcta k nim je v Čechách vlastně spojovaná až s patrociniem kláštera Na Slovanech, založeném Karlem IV. v roce 1347. V olomouckých rukopisech se kolem poloviny 14. století jejich svátek objevuje i obnovená úcta k Velehradu. V Čechách svátek zřejmě zaktualizoval až Jan ze Středy, který působil v Olomouci jako biskup v letech 1364–1380. Dokladem je i jeho Liber Viaticus z roku 1364, kde je uvedena svatoludmilská i svatováclavská legenda císaře Karla IV., v níž se čte – ...*baptisato Swatopluko, moravorum rege a beato Cirillo ibidem archiepiscopo, succedente sibi fratre in sede archiepiscopali beato Metudio baptizatus est illustris Borziwoy, dux bohemie, una cum beata Ludmilla martire, sua conigue, ab ipso beato Metudio presule in civitate metropolitana Moravie Wellehradensi in ecclesia beati Viti...*¹¹⁾

Postava muže v modrém plášti v popředí scény Křtu Bo-

10) V. Chaloupecký, *Legendy Kristiánovy o svatém Václavu a sv. Ludmile*, in: *Svatováclavský sborník*. II. 2. Praha 1939, s. 13–40; *Týž*, *Privilegium církve moravské*, ibid., s. 67–78; F. Dvorník, *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970, s. 204–236. Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975.

11) A. Blaschka, *Die St. Wenzelslegende Kaiser Karl IV.* Prag 1934, s. 64–75. Za upozornění děkuji kolegyni Kateřině Kubínové.

9) Z. Všecková, o. c. v pozn. 8.

Obr. 7: Willehalm, Wien, ÖNB cod. s. n. 2643, fol., Trünzlerův knížecí pár, 80. léta 14. století (foto NPÚ ÚP).

řivoje, svým zkratkovitým podáním zepředu připomene částečně postavu vojína na kompozici Vzkříšení Krista ve východním křídle ambitu Na Slovanech, ten sedí v podobném postoji, ale oděn je ve zbroj, takže postrádáme měkkou modelaci pláště postavy na Karlštejně. Podobně jeden z mužů na scéně Sbírání many připomene karlstějnskou postavu pohybem, ale je daleko kresebněji podán, chybí měkkost barevného podání šatu.

Křest sv. Ludmily [IV] se právem často uvádí do souvislosti s Křtem sv. Ottilie v katedrále (obr. 4). Polopostava frontálně zobrazené modlící se svěťce v tvarově bohatě profilované křtitelnici, ve srovnání s aktem svěťce v katedrále, nedosahuje míru senzitivního pojetí ve smyslu raného krásného slohu [III]. Nicméně křtící sv. Metoděj představuje jednu z nejlépe dochovaných postav, jehož stařecká tvář s pečlivě vykresleným prstencovitě zkadeřeným vousem připomíná idealizovaná zobrazení sv. Petru. Na výjevu zaujme zcela vlevo z částečného profilu postava muže, oděného opět v jasně modrý plášť s kapucí, v pravé části pak klerik s tonsurou. Druhý muž, který křtí sv. Ludmilu, částečně připomíná sv. Víta na deskovém obraze biskupa Jana Očka

12) J. Pešina, Votivní deska Jana Očka z Vlašimi, in: České umění gotické 1350–1420. Praha 1970, s. 221–222. Naposledy J. Royt, Jan Očko z Vlašimi jako objednavatel uměleckých děl, in: Lesk královského majestátu ve středověku (L. Bobková – M. Holá ed.). Praha 2005, s. 259–264.

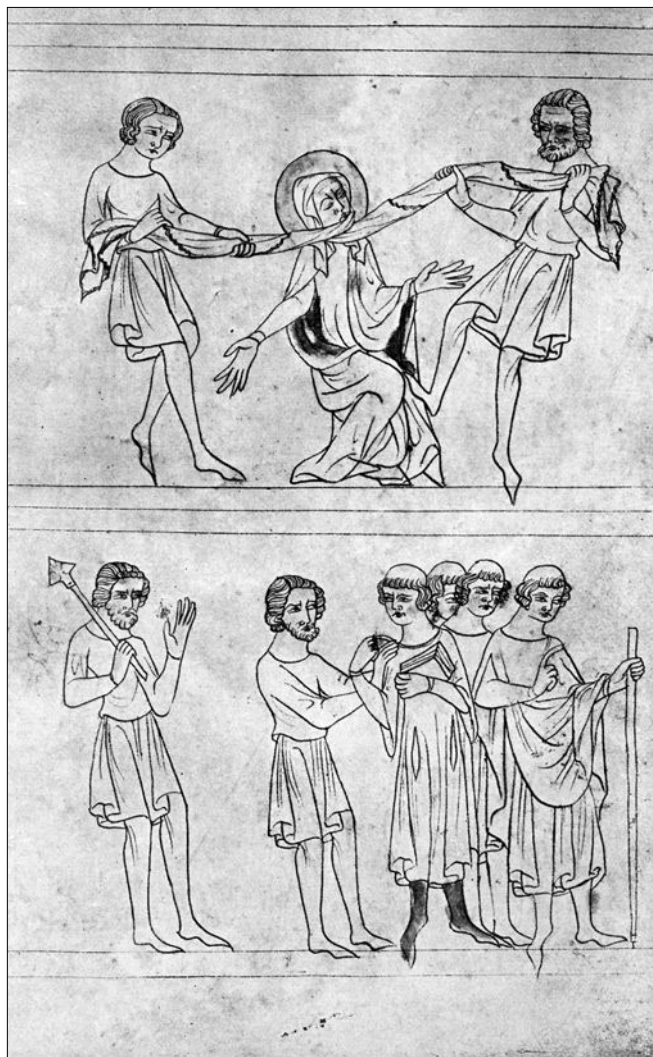

Obr. 8: Bible Václava IV. Wien, ÖNB, cod. 2759-2764, 1. sv., fol. 2r; inic. D, titulní list s trůnícím Václavem IV. a jeho manželkou, 80. léta 14. století (foto NPÚ ÚP).

z Vlašimi.¹²⁾ Scéna Křtu se odehrává před architekturou se třemi půloblouky, která připomíná často zmiňovanou symboliku triumfálních oblouků doby Petra Parléře, zaujme i řešení pravé spodní části s namalovanou gotickou architekturou [III].

Na stavbu katedrály částečně myslíme při interpretaci čtvrtého výjevu, kdy podle Kristiánovy legendy, ale i podle Dalimilovy a Marignolovy kroniky kníže Bořivoj s Ludmilou po druhém pobytu nebo exilu na Moravě založili jako poděkování za šťastný návrat kostel Panny Marie na Pražském hradě.¹³⁾ [V] Ke stavbě kostela Panny Marie se vyjádřil i kronikář Marignola, který uvádí též širší verzi legendy – Bořivoj musel uprchnout před Strojnírem zpět na Moravu k biskupu Metoději a po vyhnání Strojníra z Čech a po slibu, že když se vrátí, vystaví kostel blahoslavené Panně Marii na Pražském hradě. O Bořivojovi kronikář dále píše, že to byl první zakladatel svatých míst, shromažďovatel kleriků a pořadatel bohoslužeb. Z legend víme, že s Bořivojem poslal sv. Metoděj na první zpáteční cestu do Čech kníže Kaicha, který měl pomoci s šířením křesťanství a slovanské liturgie u prvního jím založeného kostela sv. Kli-

13) R. Urbánek, Legenda Tzv. Kristiána. Praha 1948; Středověké legendy o českých světcích (ed. J. Kolár). Praha 1998, Kristiánova legenda, s. 78–128, s. 87. Dalimilova chronika česká. Praha 1876, s. 55; N. Profantová, o. c. v pozn. 1, s. 238–246. Jan Marignola, Kronika česká, in: Kroniky doby Karla IV., cit. v pozn. 1, s. 464.

Obr. 9: Velislavova bible, Praha, NK, XXIII C 124, fol. 185, Uškrzení sv. Ludmily, před polovinou 14. století (foto Archiv ÚDU).

Obr. 10: Opatovický breviář, Krakow, knihovna Metropolitní knihovny, Inic. F(uit) – Uškrzení sv. Ludmily, 80. léta 14. století (foto Archiv ÚDU).

menta na Levém Hradci a snad i méně známého kněze Pavla, který je zmiňován zejména ve svatoludmilských legendách, jehož osobě věnoval pozornost Dušan Třeštík.¹⁴ Karlštejnská scéna v levé části zachycuje dobovou stavbu kostela, tedy blízkou stavební činnosti Karla IV. jak na Pražském hradě, tak na Novém i Starém Městě pražském. V chrámových dveřích rozestavěného kostela malíř zobrazil snad samotného Bořivoje, který dával z váčku almužnu chudým (dle K. Kubínové) nebo duchovního, snad právě kněze Pavla. Architektura kostela nese dobové rysy, jednalo se asi o jednolodní kostel, u jehož severní strany stála zvonice, ze které zvony ohlašovaly významné události. Stavba kostela ukazuje, jak ve 14. století probíhaly stavební práce, nicméně v legendách stavby a založení kostelů a klášterů na přání světců a světic patří k jejich obvyklým skutkům.

Pátá scéna představuje Trůnícího Bořivoje a sv. Ludmilu, zleva pak jejich tři syny a zprava tři dcery, tedy podle slov sv. Metoděje v Kristiánově legendě, že po přijetí křesťanství se Bořivoj a Ludmila stanou zakladateli významného panovnického rodu s mnoha potomky – Dominus Dominorum tuorum efficietis [VII].¹⁵ Šest dětí uvádí již svato-

ludmilská legenda „Fuit ...“, jejich zpodobení ukazuje i ilustrace v Liber depictus.¹⁶ Význam reprezentativního zobrazení na Karlštejně má charakter dynastický, bezpochyby jej lze pokládat za aluzi na potomky vládnoucího Karla IV.

Po stránce výtvarné máme před sebou typický trůnící královský manželský pár, typologicky navazující na Trůnícího Krista s Pannou Marií zobrazovanou při Korunování Panny Marie nebo ve smyslu Sponsus Sponsa. Bořivoj je zahalen do bohatě řaseného svrchního pláště, jehož dolní lem se protáhl v cíp, který se ocitá pod panovníkovou pravou nohou a smyčkovitým zakončením směřuje k jeho levé noze. Toto uvolnění cípu spolu s dalšími záhybovými motivy reprezentativního výjevu dokládá velmi pokročilou stylovou fázi, která pravděpodobně souvisela již s ranými václavskými rukopisy (obr. 7, 8). Také štíhlá postava sv. Ludmily v plášti s měkkými splývavými záhyby, oživeným lemem, naznačují ranou fázi krásného slohu. Oblečení dcer s dekoltem odráží slohové tendence i jiných karlštejnských scén, i zde zaujme motiv přeloženého záhybu sytější modrého pláště

Prag 1906, s. 92.

16) Utrpení a přenesení svatě Ludmily, in: A. Matějček – J. Šámal – B. Ryba, o. c. v pozn. 3, s. 97–101, v Liber depictus se píše na fol. 44v b 1: Hic nati sunt tres filii et tres filie. Fuit in Provincia Boemorum (V. Chloupecký, cit. v pozn. 1, s. 459 ad.)

14) D. Třeštík, Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha 1997, s. 142.

15) J. Pekař, Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians.

tě přes levou ruku dcery, zobrazené zcela vpravo, který se často objevuje na plastice a v rukopisech již v první čtvrtině 14. století.¹⁷⁾

Za předlohu karlštejnské scény lze uvést miniaturu v Legendě sv. Hedviky z roku 1353, dnes uložené v Getty Museum.¹⁸⁾ (obr. 5, 6) V legendě sv. Hedviky spatřujeme trůnící rodiče svěťice, vévodu Bertolda a Anežku v kruhu svých dětí. Josef Krása scénu popisuje slovy: „Horní obraz představuje hieratický rodinný obraz, který zpodobuje uprostřed otce a matku Hedviky – Bertolda, vévodu meránského, spolu s jeho ženou Agnes –, na pravé straně bratry Bertholda, patriarchu akvilejského, Ekberta, biskupa bamberského, Otta, vévodu meránského, a Jindřicha –, po levé straně je jako první Hedvika, vedle ní Agnes, žena Filipa II. Augusta Francouzského, vedle ní další královna, Gertruda, žena Ondřeje Uherského spolu se svou dcerkou, neteří sv. Hedviky, sv. Alžbětou, a poslední z dcer Mechthildu, abatyši benediktinského kláštera v Kitzingen nad Mohanem, která na znamení pokory sedí u paty trůnu rodinného obrazu. Scénu završuje bohatý baldachýn, složený z vimperků a fiál, podobně provázejí v rukopise většinu slavnostních scén, naznačující chrámové a palácové interiéry.“¹⁹⁾

Z baldachýnové architektury karlštejnské scény zaujme zejména motiv visutého svorníku zakončeného kytkou, který by dobře korespondoval s architekturou sakristie chrámu sv. Víta.

Jak jsme již výše uvedli, Křest Bořivoje a Ludmily a následné legendární vyprávění chápeme především genealogicky, neboť oni byli těsně spjati s počátky Českého státu. Badatelé byli často zdůrazňován moment křtu na území Velké Moravy, a tím i vlivu slovanské liturgie v Čechách.²⁰⁾ Jejich vnuk – sv. Václav – byl vyučen jak ve slovanském písmu snad právě prostřednictvím zmíněného kněze Kaicha, tak v latinském, neboť byl otcem, knížetem Vratislavem, poslán do latinské školy u rotundy sv. Petra na Budči, kterou pravděpodobně postavil jeho starší bratr Spytihněv. Bořivoj a sv. Ludmila jako první křesťanští panovníci v Čechách byli uctívání zejména mladším svatořečením Ludmily a především životem a umučením jejich vnuka Václava, oba byli patrony přemyslovské dynastie.²¹⁾

Následující Smrt Bořivoje, který podle legendy zemřel mlád ve 36 letech, zachycuje panovníka ležícího na lůžku uprostřed interiéru velmi pokročilé architektury [VII]. Za lůžkem stojí plačící sv. Ludmila, její tvář má poměrně dobře zachovaný inkarnát, se světlem modelovanou tváří s vysokým čelem. Svěťici doprovází buď družina Bořivojova s rytířem, nebo jeho synové Spytihněv a Vratislav. Pro legendární vyprávění je příznačná časná smrt manžela svěťice, neboť ta umožňovala její další panenský život a mož-

Obr. 11: Náhrobek sv. Ludmily, bazilika sv. Jiří v Praze, 60. – 70. léta 14. století (foto: P. Paul).

nost oddání se modlitbám a skutkům milosrdenství.²²⁾ Po stránce slohové zaujme diagonální umístění lůžka Bořivojova, které se jako motiv objevuje v typologickém cyklu kláštera Na Slovanech na scéně s Rebekou, podávající vodu Abrahámovým poslům, kde diagonálně je umístěn džber, z něhož pijí koně.²³⁾ Karlštejnská scéna zaujme architektonickým motivem volně dolů se sbíhajících žeber. Kombinace půlobluku s románským obloučkovým vlysem řadí typ architektury k velmi pokročilému stupni, doplněným o historizující motivy, příznačné právě pro dobu Karla IV. V mladší legendě sv. Hedviky na deskovém oltáři na podobně řešené scéně svěťice oplakává smrt svého syna, kterého zabili v bitvě Mongolové.²⁴⁾

17) Například v knize Hodinek Jeanne d'Évreux, in: F. Avril, Buchmalerei am Hofe Frankreichs 1310–1380. München 1978, s. 44. – viz Illuminace se stojící sv. Hedvikou v kodexu Legendy sv. Hedviky, in: J. Krása, České iluminované rukopisy 13.–16. století. Praha 1990, s. 59–99.

18) J. Krása, o. c. v pozn. 17. Na podobu s kodexem Legendy sv. Hedviky – V. Dvořáková, o. c. v pozn. 2. Táž, Zum Prozes der Typisierung höfischen Ikonographie des 14. Jhr., in: Gotische Malerei und Skulptur in Europa 1300–1400. Poznań 1977, s. 25–42.

19) J. Krása, o. c. v pozn. 17, s. 71.

20) N. Profantová, o. c. v pozn. 1; V. Chaloupecký, Slovanská bohoslužba v Čechách, o. c. v pozn. 1, s. 401–456; R. Večeřka, Cyrilo-Metodějský kult v české středověké tradici, ČČH, 19, 1964, s. 40–43.

21) Viz cit. literatura k legendám o sv. Václavu a sv. Ludmile. N. Profantová, o. c. v pozn. 1,

22) G. Muschioli, o. c. v pozn. 1, s. 39–52.

23) J. Neuwirth, Die Wandgemälde im Kreuzgang des Emausklosters in Prag. Prag 1890, obr. XXVII.

24) S. Michalski, Hedwikstafel aus der Bernhardinische Kirche in Breslau,

Obr. 12: Karlštejn, kaple sv. Kříže, Sv. Ludmila – deskový oltář Mistra Theodorika, kolem 1365 (foto T. Bille-rová).

Navazuje Nastolení knížete Vratislava, syna Bořivoje a Ludmily a otce sv. Václava a Boleslava, který se proslavil i založením kostela sv. Jiří na Pražském hradě, kde byl i se svojí matkou posléze pohřben [VIII].²⁵⁾ Typ scény lze odvodit od dobových korunovaci králů, v případě knížete Vratislava mu vévodskou čapku vkládá z levé strany biskup a z pravé snad další biskup, typologicky podobná je iluminace Korunování panovníka v Pontifikálu Albrechta ze Šternberka na fol. 161r z roku 1376.²⁶⁾ Výjevu vpravo přihlízejí dva dobově velmi elegantně odění členové pravděpodobně jeho družiny. Nastolení knížete se odehrává ve složité architektuře s oblouky, věžičkami a fiálami a dole pravouhlými sokly. Plášť Vratislavův se u pravého ramene ote-

in: Herzöge und Heilige Geschlecht Andechs-Meranier. Regensburg 1993, s. 247–248, s. 145–194.

25) V. Kotrba, Tumba knížete Vratislava v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa. Praha 1965, s. 123 až 132.

26) J. Krása, Pontifikál Albrechta ze Šternberka, Knižní malba, in: České umění gotické 1350–1420. Praha 1970, s. 276–277. Praha: PNP, D19-19, fol. 161r.

vírá a dává vyniknout štíhlému tělu panovníka. Byla vyslovena otázka, který biskup měl právo jej tehdy ustanovit panovníkem. Snad je scéna určitou aluzí na korunovaci mladšího krále Vratislava II., kterého přijel do Prahy korunovat arcibiskup trevírský.²⁷⁾ Ten 15. června 1085 při slavné mši a po pomazání mu vložil jako prvnímu českému králi na hlavu korunu. Vratislavova korunovace byla jistě i po několika stoletích chápána jako velmi důležitá, a je velmi pravděpodobné, že o ní Karel IV. věděl a snad v ní i pokračoval. Pramenem byly kroniky, v nichž událost byla popsána. Nicméně v linii českých králů navázal císař asi až na poslední přemyslovské panovníky.²⁸⁾ Do svého Korunovačního řádu vložil však pasáže, které Vratislav II. pro svou korunovaci na Vyšehradě ustanovil.²⁹⁾ Vrátime-li se zpět k Vratislavu I., otci sv. Václava, je důležité zmínit to, že byl považován za lokálního světce kláštera sv. Jiří, nejen proto, že zde byl pohřben, ale i tím, že byl otcem sv. Václava, což je v kalendářích svatojiřských rukopisů zdůrazněno.³⁰⁾

Aktualizace ceremoniálního uvedení na trůn v době Karla IV. je zcela pochopitelná. Přítomnost biskupa jednoznačně dokládala význam církve již v raných dobách českého knížectví a její postupnou emancipaci.

Poslední dva výjevy jsou věnovány vlastnímu umučení sv. Ludmily – Poslednímu přijímání světice, mši sloužil zmíněný kněz Pavel v kapli na Tetíně, kam světice odešla po nedorozumění se snachou Drahomírou [IX].³¹⁾ Snaha po starobylosti chrámového interiéru zdůrazňuje půlkruhová apside, prostá kamenná menza a dobově oblíbený sedlový portál. Na další scéně zcela vlevo před dveřmi Ludmiliny komnaty se objevili dva biřici Tuna a Gomon, které Drahomíra poslala, aby sv. Ludmilu zabili [X].³²⁾

27) D. Malaták, Korunovace Vratislava II. Časopis Matice moravské, 121, 2002, s. 267–285.

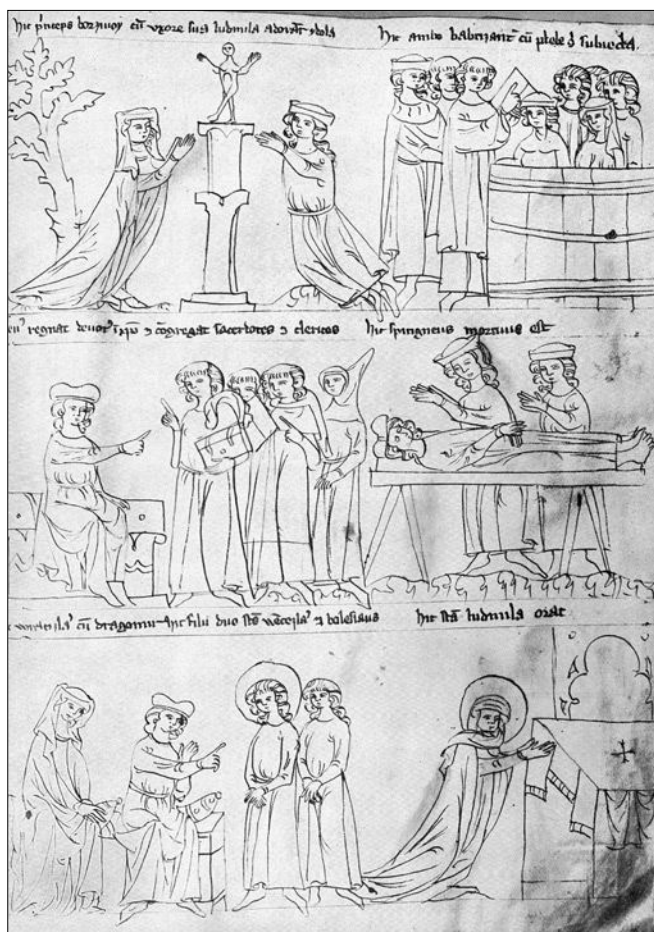
28) Např. kronika Beneše z Weitmile, in: Kroniky doby Karla IV. o. c. v pozn. 1, na s. 224, 26. 11. 1346 arcibiskup trevírský a kolínský korunovali nejjasnějšího knížete Karla na krále římského.

29) Korunovační řád českého krále, in: Karel IV. Literární dílo. Praha 2002, s. 87–124.

30) Z. Hledíková, Rukopisy kláštera sv. Jiří, in: Z pomocných věd historických VIII, 1988, s. 35–77.

31) Utrpení Ludmily mučednice, in: Středověké legendy o českých světcích. Jaroslav Kolár (ed.). Praha 1988, s. 65, Legenda Kristiánova, tamtéž, s. 91–92.

32) Tamtéž, s. 67, s. 93–94.

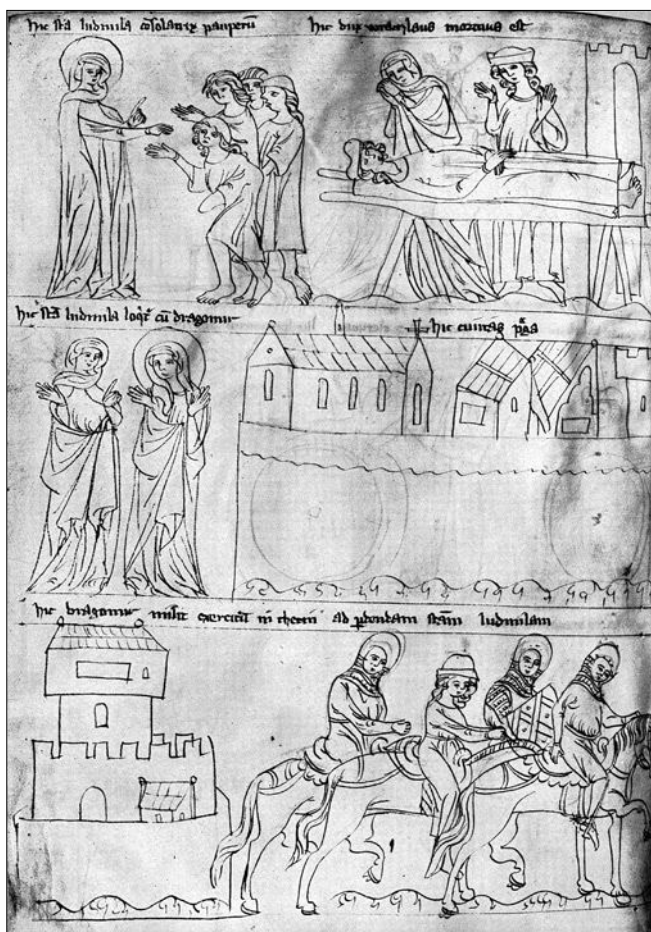
Obr. 13: Liber depictus, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 45 r, Legenda sv. Ludmily, Bořivoj a Ludmila – křest ad., před 1358 (foto V. Bohdan).

Vlastní Umučení sv. Ludmily před jejím lůžkem vykonalí zmínění muži uškrcením světice závojem. Motiv závoje vychází pravděpodobně ze staroslověnské legendy a objevuje se i v Dalimilově kronice – „Tej noci ta zlá (Drahomíra) lotry komniatu vyrazista a tu sv. kněžnu závojem zadávista“. Jak jsme již výše zmínili, právě v nově objevené latinské verzi Dalimilovy Kroniky je zobrazeno Umučení světice právě závojem (obr. 17).³³⁾ V legendách je často uváděn motiv provazu, který mimo jiné byl na pěti scénách namalován i v Liber depictus (obr. 16).³⁴⁾ V časově blízké Velislavově biblí škrtí dva biřici světici dlouhým závojem (obr. 9). Motiv provazu v Liber depictus může souviset s jeho určením pro minoritský klášter v Českém Krumlově.³⁵⁾ V mladším benediktinském Opatovickém breviři na iluminaci na fol. 228 se odehrálo Umučení světice sice též provazem, ale po stránce formální se podobá Umučení sv. Ludmily na Karlštejně (obr. 10). Miniatura se sv. Ludmilou v Opatovickém breviři vychází asi z kresby ve Velislavově biblí (fol. 185). V obou scénách se opakuje pohyb biřice, jenž se nohou opírá o tělo oběti: charakteristika vrahů je v Breviři mnohem pádnější. Na karlstějské scéně ze zachovaných kreseb můžeme určit, že

33) Dalimilova kronika, o. c. v pozn. 13, s. 60. R. Urbánek, o. c. v pozn. 13, 1.1 – Legenda závojová, Dalimil a český veršovaný pasionál, s. 184–209. Nově viz latinský překlad Dalimilovy kroniky, Praha NK sign. XII.E.17, o. c. v pozn. 3. E. Bláhová – V. Konzal, Staroslověnské legendy českého původu, Praha 1976.

34) G. Schmidt, o. c. v pozn. 3. H. Soukupová, Klášter minoritů a klarisek v českém Krumlově, Průzkumy památek VI/2, 1999, s. 69–94.

35) K. Stejskal, o. c. v pozn. 3; Velislavova bible, Praha 1997, s. 430–431.

Obr. 14: Liber depictus, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 45 v, Legenda sv. Ludmily, Smrt Vratislava, před 1358 (foto V. Bohdan).

biřic spíše vlevo nahoře se rovněž jednou nohou opíral o klečící a modlící se sv. Ludmilu. Umučení sv. Ludmily v Opatovickém breviři doprovází text latinské legendy „Fuit in provincia Bohemorum“. B. Miodoňska se iluminací a jejím výkladem zabývala rovněž ve smyslu Karlova navázání na kult přemyslovské světice ve smyslu dynastickém.³⁶⁾

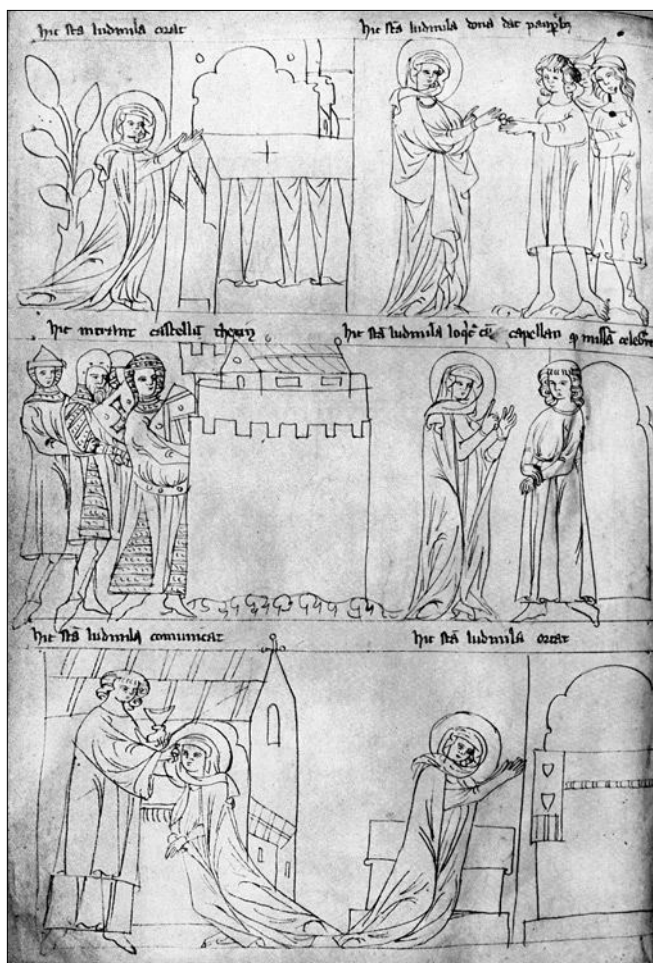
Z konce 2. poloviny 14. století se zachovalo několik příkladů zobrazení sv. Ludmily, jak v dílech vzniklých ve dvorském okruhu – uvedme především náhrobek sv. Ludmily v kostele sv. Jiří v Praze, jehož analýzu napsal Ivo Hlobil (obr. 11).³⁷⁾ I když máme před sebou ležící postavu světice, v souvislosti s naší interpretací je významný motiv závoje kolem jejího krku, který je velmi blízký deskovému obrazu Mistra Theodorika na Karlštejně (obr. 12).³⁸⁾ Zobrazení závoje mohlo souviset i se zázrakem, k němuž došlo ve Svatojiřském klášteře v roce 1100 a o němž nás informuje Kosmova kronika.³⁹⁾ Relikvie šátku, jejíž pravost byla knězem zpochybněna, ani spálením nad ohněm nebyla porušena.

Popis smrti kněžny Ludmily v legendě „Fuit in provincia Bohemorum“ končí charakteristickou významnou epizodou. Světice prosila katy, aby ji sřali, neboť chtěla prolít svou krev, aby dosáhla mučednické koruny. Ti ji však za-

36) B. Miodoňska, Opatovický breviř. Neznámý český rukopis 14. století. Umění 16, 1968, s. 213–254.

37) I. Hlobil, Náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě, Umění 33, 1985, s. 377–402. Datuje se do let 1365–1373.

38) J. Neuwirth, o. c. v pozn. 2; J. Fajt, in: Magister Theodoricus, s. 430 až 431.

Obr. 15: Liber depictus, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 46v, Legenda sv. Ludmily, Sv. Ludmila se modlí, před 1358 (foto V. Bohdan).

Obr. 16: Liber depictus, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 77v, Legenda sv. Ludmily, Úškrzení sv. Ludmily, před 1358 (foto V. Bohdan).

rdousili provazem, aby se její krví nepotřísnili. Iluminátor Opatovického breviře podtrhl právě surovost biřiců, kteří se na světlíci vrhli. Polská badatelka zdůraznila výraznou psychologickou situaci řádění zlé moci (draci v dřívku písmene) na zobrazení miniatury. Připomněla, že iluminátor vynechal na iluminaci realistickou scénérii výjevu – interiér komnaty s lůžkem, jenž je naznačen v Liber depictu i na malbách na Karlštejně. Zardoušení sv. Ludmily se vysvětluje z legend tím, že Drahomíra si nepřála, aby byla prolita krev její tchýně, a ta aby následně nebyla prohlášena za svatou.³⁹⁾

Ohlas staroslověnských legend a povědomí o kontinuitě s Velkomoravským královstvím vyjadřuje trojí zobrazení arcibiskupa sv. Metoděje na prvních třech karlštejnských scénách. Autorem ikonografického cyklu legendy o sv. Ludmile na Karlštejně byl zřejmě duchovní českého původu a ctitel moravských patronů. Vliv bezpochyby mělo i znovuoobnovení slovanské liturgie v benediktinském klášteře Na Slovanech, založeném v roce 1347 císařem Karlem IV.⁴¹⁾ Badatelé bývají jako iniciátor karlštejnské legendy uváděni olomoucký biskup a kancléř Karla IV. Jan ze Středy, pro kte-

rého by hovořilo i srovnání svatoludmilské legendy s legendou sv. Hedviky, jejímž byl kancléř ctitelem.⁴²⁾ Nicméně v úvahu připadá i druhý pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi, do jehož období působení jako arcibiskupa karlštejnské malby lze klást. Arcibiskup Jan Očko z Vlašimi objednal nástěnné malby ve své kapli sv. Erharda a Ottilie v Pražské katedrále, které svůj vztah ke karlštejnské ludmilské legendě jednoznačně dokládají, je znám i tím, že v roce 1371 vysvětil hlavní oltář sv. Jiří a sv. Ludmily v klášteře sv. Jiří v Praze a v témže roce se jako donátor nechal zobrazit mezi patrony i se sv. Ludmilou na votivní desce.⁴³⁾

Snad lze jen připomenout, že účtu ke sv. Ludmile projevoval již dříve zejména biskup Jan IV. z Dražic, který si ji ve svém nacionálním citění zvolil za svoji patronku.⁴⁴⁾ Pod-

39) Viz pozn. 33. – Kosmova kronika česká. Praha 1975, s. 153–154.

40) Viz pozn. 33.

41) E. Poche – J. Krofta, Na Slovanech. Praha 1956. Řada otázek byla řešena ve sborníku Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1975. K. Benešová, Klášter Na Slovanech s kostelem P. Marie a slovanských patronů, Umění 44, 1996, s. 118–130.

42) R. Holínka, Nová literatura o Janovi ze Středy. Časopis Matice moravské 1938, s. 369n. V. Dvořáková, Objev jedné z nejvýznamnějších maleb z doby Karla IV., Dějiny a současnost 10, 1968, č. 2, s. 1–5. J. Krása, o. c. v pozn. 17.

43) Jan Očko z Vlašimi byl velký ctitel sv. Václava, viz pasáž v Kronice Beneše z Weitmile, in: Kroniky doby Karla IV. cit. v pozn. 1, s. 236: „když byl ještě v nižším postavení, kráčeje ve slépěch pana císaře, miloval svatého Václava a ze svých peněz zakoupil jisté důchody pro vratislavský kostel, kde byl tehdy kanovníkem a postaral se, aby v něm byl svátek tohoto patrona uctíván dvoji mší, zpívanou a čtenou, jako v kostele pražském. Proto i sám zasloužil, aby byl na přímluvu téhož svatého mučedníka a našeho patrona Václava, jenž své věrné vždy povyšuje a povznáší, povýšen k této hodnosti. (1364)“. K roku 1371 je uvedena zpráva o založení oltáře sv. Ludmily a sv. Jiří v kostele sv. Jiří na Pražském hradě Janem Očkem z Vlašimi – s. 244. J. Royt, o. c. v pozn. 12.

44) Z. Hledíková, Biskup Jan IV. z Dražic. Praha 1992, s. 155–156.

nítil v roce 1326 udělení odpustků pro kapli sv. Ludmily na Tetině, v roce 1340 je pak uvedena jeho donace na rodovém hradě, kde byl postaven kostel sv. Ludmily. V roce 1336 vyhlásil na synodě první oficiální seznam svátků, které se mají v pražské diecézi slavit, v níž bylo uvedeno slavení svátku jejího Umučení i Translace. Kristiánova legenda je zapsána i v jeho rukopise G 5 v Kapitulní knihovně. V 1. polovině 14. století patřila k nejvýznamnějším patronům českého království – ohlasem nejspíše byly právě ilustrace v Liber depictus, ve Velislavově biblí a v nově objevené italskými malíři iluminované Dalimilově kronice (obr. 13–16, 17). V nástěnných malbách známe například její zobrazení v kostele v Myšenci.⁴⁵⁾

První pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic translační svátek opět zrušil a zdůraznil ve svém seznamu svátků pražské diecéze z roku 1349 jen Ludmily passionis tantum, což se zase mohlo projevit ve výběru scén na Karlštejně, kde legenda o sv. Ludmily končí Umučením světice.⁴⁶⁾ V rámci legend světicvdov je sv. Ludmila chápána jako mučednice, která pro svoji víru byla zabita na příkaz své snachy Drahomíry. Mladší legendy sv. Hedviky a sv. Alžběty zdůrazňují svatost představitelk významných panovnických rodů především svými skutky milosrdenství a zejména, podobně jako u svatoludmilské legendy, zakládáním kostelů nebo klášterů.⁴⁷⁾ Karlštejnská legenda nezachycuje Přenesení ostatků světice sv. Václavem ke kostelu sv. Jiří ani další záranky, které se u jejího hrobu odehrály.

Sv. Ludmila se objevuje ještě ve Svatováclavské legendě na vnější stěně schodiště spolu s malým sv. Václavem, kde stojí u lůžka na scéně Smrti Vratislava [XIV]. Světice drží před sebou malého sv. Václava s nimbem kolem hlavy a oba truchlí nad zesnulým Vratislavem. Po objevu latinské

Obr. 17: Latinský zlomek Dalimilovy kroniky, Praha, NK, sign. XII.E.17, Legenda sv. Ludmily – čtyři výjevy ze závěru života: Kněžna Drahomíra posílá Tunu a Gomona, aby odjeli na Tetín, Sv. Ludmila s malým Václavem pouští Tunu a Gomona do komnaty, Poslední přijímání sv. Ludmily, Uškrtení sv. Ludmily; před polovinou 14. století – italský iluminátor (foto NK Praha).

Dalimilovy kroniky se znovu otevírá otázka, zda scénu dříve považovanou za Kaicha vyučujícího sv. Václava lze podle mínění Hany Hlaváčkové interpretovat jako sv. Ludmilu vychovávající svého vnuka sv. Václava [XII], [XIII].⁴⁸⁾

V katalogovém čísle k rukopisu Hedvičina Kodexu Sergiusz Michalski spatřuje podobné ikonografické motivy, které se v Hedvičině legendě nacházejí i v dalších legendách – zejména v legendě sv. Alžběty, vycházející z legendy sv. Ludmily a sv. Václava.⁴⁹⁾ Upozornili jsme na možný vztah svatoludmilské legendy k legendě sv. Hedviky a i na možný ohlas legend o sv. Alžbětě, je-li dnešní uspořádání des-

45) V katalogu maleb Myšelec, in: J. Pešina, Gotická nástěnná malba v zemích českých 1300–1350. I. Praha 1958, s. 282–290. Ludmila mezi světicemi uvedena není. Z. Vsetečková, Výzkum nástěnných maleb v Čechách a na Moravě 1340–1370, 2005, heslo Myšelec – zobrazení je sv. Ludmila s malým Václavem.

46) Z. Hledíková, o. c. v pozn. 44, s. 56.

47) Viz pozn. 22.

48) H. Hlaváčková, o. c. v pozn. 2, s. 52–54.

49) S. Michalski, o. c. v pozn. 24.

kových obrazů v kapli sv. Kříže na Karlštejně původní, pak právě sv. Ludmila se nachází v severovýchodním výklenku uprostřed mezi sv. Alžbětou a sv. Hedvikou.

Svatoludmilská legenda na Karlštejně ilustruje starobylost přemyslovského rodu, jeho vztah k významnému státu – Velké Moravě a k jejích představitelům králi Svato-
plukovi a k arcibiskupovi sv. Metoději, tím i k slovanské liturgii, obnovené Karlem IV. v Praze.⁵⁰⁾

Nicméně vztah Karla IV. k latinské liturgii dokládají scény Korunování sv. Václava dvěma biskupy, blízké Karlovu Korunovačnímu řádu a Přijetí sv. Václava na saském dvoře císaře Jindřicha Ptáčníka.

Ikonografie sv. Ludmily jako světice se rozšířila zejména ve 14. a v 15. století. Starší badatelé upozornili i na jiná zobrazení světice – mezi českými patrony na mozaice Posledního soudu z roku 1371, na zmíněné Votivní desce Jana Očka z Vlašimi, na oltáři z Dubečka a na Svatovítském Veraikonu. Z rukopisů zaujme především miniatura v Brevíři Beneše z Valdštejna z roku 1410, kde na fol. 508r je zobrazena sv. Ludmila se závojem v podobě točnice v rukou. V klášteře sv. Jiří je to Viktorem Kotrbou analyzovaná tum-

ba knížete Vratislava, v gotické kapli na oblouku se nachází pozdně gotická nástěnná malba s českými patrony, mezi nimiž sv. Ludmila zaujímá přední postavení.⁵¹⁾

Svatoludmilská legenda nebyla tak rozšířena jako sva-
továclavské cykly, a lze tedy považovat karlštejnské malby za ilustrovanou legendu i ilustrovanou kroniku, tedy za poměrně ojedinělé dílo, jehož objednavatelem byl s velkou pravděpodobností sám Karel IV.

V současné době předpokládám, že legendu sv. Ludmily na Karlštejně namaloval malíř, kterému byly blízké motivy raného krásného slohu, nicméně od předpokládaného Mistra Osvalda, který s velkou pravděpodobností provedl malby ve Vlašimské kapli Pražské katedrály, se odlišuje nepoužitím plastických motivů – pastiglií na žádné z legendárních scén a provedením maleb na omítku, nikoliv přímo na kámen. Snad byl jeho spolupracovníkem, který mohl znát vzorníky, podle nichž královský malíř v katedrále pracoval. Je zřejmé, že přijal severoitalské i francouzské slohové podněty, které později použili malíři při rané fázi výzdoby Bible Václava IV. a románu o Willehalmovi (obr. 2, 7, 8).⁵²⁾

50) Viz pozn. 41 – Z. Kalista, Cyrilometodějský motiv u Karla IV., in: Karel IV. a Itálie. Praha 2004, s. 280–305.

51) K. Stejskal – P. Voít, Illuminované rukopisy doby husitské, Praha 1991, s. 43–44 (Praha NK, VIG6, fol. 308r); V. Kotrba, o. c. v pozn. 29; Z. Vše-
tečková, Nástěnné malby v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě, Cast-
rum Pragense 6, 2005, s. 23–56.

52) J. Krása, Rukopisy Václava IV. Praha 1971. Týž, Paintings in the Cat-
hedral of St Vitus Prague, in: J. Krása, Gothic Mural Painting in Bo-
hemia and Moravia 1300–1378. Praha 1964, s. 122–125; Bible Vác-
lava IV., Wien ÖNB cod. 2759–2764; Willehalm, Wien, ÖNB cod. s. n.
2643. Týž, Les rapports de Tomaso da Modena avec les Pays Trans-
alpains, in: R. Gibbs, L'occhio di Tomaso. Treviso 1981, s. 331–362.

TREPPENZYKLEN IN DER BURG KARLSTEIN – ST. LUDMILEGENDE

Die St. Ludmילהgende auf der Innenwand des Treppenhauses des Großen Turmes der Burg Karlstein entwickelt sich in neun Szenen. Nach den Worten der Kristian Legende fängt sie mit dem Ereignis an, bei dem dem Bořivoj beim Gastmahl der mährische Bischof Methodius die Taufe angeboten hat, damit er zusammen mit dem Fürsten Svato-
pluk und seinem Gefolge am Tisch, und nicht abseits am Boden sitzen konnte. Es folgen die Szenen der Taufe Bořivojs und der hl. Ludmila. In der nächsten Szene sehen wir den Bau der Kirche auf der Prager Burg, die Bořivoj nach dem Rückkehr von Großmähren gründete. Darunter ist der thronende Bořivoj mit der Ludmila und sechs Kindern dargestellt, es sind hier die Worte der Legende ausgedrückt, dass sich nach der Annahme des Christentums das Przemysliden Geschlecht ausbreiten wird. Nach der Szene des Todes Bořivojs setzt die Szene der Krönung Vratislavs, Vater des hl. Wenzels, zum Fürsten fort. Die Legende schließen zwei Szenen ab – die letzte Kommunion der hl. Ludmila und ihre Erdrosse-
lung durch den Schleier von Knechten Tunna und Gommon, die nach Tetin die Drahomira schickte. Zur literarischen Quelle konnte auch die Dalimil Chronik werden, wie es das neu gefundene Bruchstück der lateinischen Legende mit den Miniaturen des norditalienischen Illumina-
tors belegt. In einigen Folien erhaltene illuminierte Handschrift hat die Prager Nationalbibliothek im Jahre 2005 in Paris gekauft. Zur weiteren Quelle könnte der Text werden, nach dem Giovanni Marignola auf Wunsch Karls IV. seine Chronik schrieb.

In malerischer Hinsicht gehört der St. Ludmila Zyklus zu sehr voll-
wertigen, er wird dem Meister Oswald oder seinem Vorgänger zuge-

schrieben, der in den Malereien Motive der älteren romanischen und zeit-
genössischen gotischen Architektur benützte. In illusionistische Archi-
tekturen platzierte er schlanke Gestalten der Herrscher und Bischöfe in
kostbarer Bekleidung, mit charakteristischen Physiognomien, Teilnah-
mer der höfischen und kirchlichen Zeremonien. Die Legende erfasste his-
torische Ereignisse: Die Taufe des Bořivojs und der Ludmila in Mähren,
den Bau der Marienkirche in Prag, den Herrscher auf dem Thron mit der
Gemahlin und Kindern abseits, weiter den Tod des Fürsten Bořivoj, die
Krönung Vratislavs von zwei Bischöfen, die letzte Kommunion der Lud-
mila und zum Schluss ihre gewaltsame Erdrosselung. Eine ältere Abbil-
dung der St. Ludmילהgende befindet sich in Liber depictus (Wien ÖNB
Cod. 370, fol. 45r–49v), aus den 50er Jahren des 14. Jahrhunderts. In
zeichnerischen Illustrationen der Handschrift ist das Leben der Heiligen
und auch die Ereignisse nach ihrem Tod sehr narrativ geschildert. Die
Maler in Karlstein kannten wahrscheinlich auch die illustrierte Legen-
de der hl. Hedwig aus dem Jahre 1354, die die Hofkultur und das Le-
ben der schlesischen Fürstin abbildet. Miniaturen in der neu entdeckten
Dalimil Chronik belegen den vorausgesetzten Einfluss der italienischen
Malerei auf die Karlsteiner Legende. Die Darstellungen der Taufen in der
St. Ludmילהgende haben viel Ähnlichkeit mit älteren Kompositionen in
den Großen französischen Chroniken des Königs Karl V. (Paris, BN). In
den böhmischen Malereien knüpft kompositorisch an die Karlsteiner
Taufe der hl. Ludmila die Taufe der hl. Ottilia an, gemalt vom Meister
Oswald zu Beginn der 70er Jahre des 14. Jahrhunderts, in der Kapelle
Jan Očko von Vlašim in der Prager Kathedrale.

Der Kaiser Karl IV. hat in den St. Wenzels und St. Ludmila Legenden im Treppenhaus des Großen Turmes seine Achtung den böhmischen Patronen und den dynastischen Vorfahren erwiesen, er hat die Geschichte der Anfänge des Böhmisches Staates gezeigt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: *Tomáš Štítný ze Štítného, Knížky šestery*, Nationalbibliothek Prag, XVII A, fol. 114v, Sakrament der Taufe, 1367 (Foto P. Paul).

Abb. 2: *Willehalm*, Wien, ÖNB, Cod.s.n. 2643, fol., Taufe eines Herrschers, 80er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto NPÚ ÚP).

Abb. 3: *Prag, St. Veitskathedrale, Kapelle Jan Očko von Vlašim, Taufe der hl. Ottilia – Detail*, Ende der 60er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto V. Bohdan).

Abb. 4: *Prag, St. Veitskathedrale, Kapelle Jan Očko von Vlašim, Taufe der hl. Ottilia*, Ende der 60er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto V. Bohdan).

Abb. 5: *St. Hedwigslegende*, Malibu, J. Paul Getty Museum, 83.MN 126, MS Ludwig XU, Familie der hl. Hedwig, 1353 (Repro: J. Krása, *St. Hedwigslegende*).

Abb. 6: *St. Hedwigslegende*, Breslau, UK, IV F 192, Familie der hl. Hedwig, 1451 (Foto J. Hampf).

Abb. 7: *Willehalm*, Wien, ÖNB Cod.s.n. 2643, fol., Thronendes Fürstenpaar, 80er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto NPÚ ÚP).

Abb. 8: *Bibel Wenzels IV.*, Wien, ÖNB, Cod. 2759-2764, 1. Bd., fol. 2r, Init. D, Tittelblatt mit dem thronenden Wenzel IV. und seiner Gemahlin, 80er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto NPÚ ÚP).

Abb. 9: *Velislav Bibel*, Prag, NK, XXIII C 124, fol. 185, Erdrosselung der hl. Ludmila, vor der Mitte des 14. Jahrhunderts (Foto Archiv ÚDU).

Abb. 10: *Breviar von Opatovice*, Krakau, Metropolitanbibliothek, ohne Signatur, Init. F(uit) – Erdrosselung der hl. Ludmila, 80er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto Archiv ÚDU).

Abb. 11: *Grabmal der hl. Ludmila*, St. Georgsbasilika in Prag, 60er Jahre des 14. Jahrhunderts (Foto P. Paul).

Abb. 12: *Karlstein, Kapelle des hl. Kreuzes, hl. Ludmila – Tafelbild des Meisters Theoderich*, um 1365 (Foto T. Billerová).

Abb. 13: *Liber depictus*, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 45r, *St. Ludmilalegende*, Taufe Bořivojs und Ludmila und andere, vor 1358 (Foto V. Bohdan).

Abb. 14: *Liber depictus*, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 45v, *St. Ludmilalegende*, Tod des Fürsten Vratislav und andere, vor 1358 (Foto V. Bohdan).

Abb. 15: *Liber depictus*, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 46v, *St. Ludmilalegende*, hl. Ludmila betet, vor 1358 (Foto V. Bohdan).

Abb. 16: *Liber depictus*, Wien, ÖNB Cod. 370, fol. 47v, *St. Ludmilalegende*, Erdrosselung der hl. Ludmila, vor 1358 (Foto V. Bohdan).

Abb. 17: *Lateinisches Bruchstück der Dalimil Chronik*, Prag, NK, Sign. XII.E.17, *St. Ludmilalegende – vier Szenen vom Ende ihres Lebens*: Fürstin Drahomíra schickt Tuna und Gomon, sie sollen nach Tetín fahren, hl. Ludmila mit dem kleinen hl. Wenzel lassen Tuna und Gomon in die Kemenate herein, Letzte Kommunion der hl. Ludmila, Erdrosselung der hl. Ludmila; vor der Mitte des 14. Jahrhunderts – italienischer Illuminator (Foto Nationalbibliothek Prag).

(Übersetzung: J. Kroupová)